

Ks. prof. dr hab. Lucjan Świto
Katedra Filozofii i Prawa Kanonicznego
Wydział Teologii
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

**Recenzja rozprawy doktorskiej ks. mgra lic. Michała Turkowskiego
pt. „Działalność ustawodawcza papieża Benedykta XVI”,
napisanej pod kierunkiem ks. dr hab. Marka Saja, prof. UKSW**

W odpowiedzi na pismo ks. prof. dra hab. Dariusza Borka, Dziekana Wydziału Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie z dnia 5 lipca 2021 r., które powiadamia o uchwale Rady Dyscypliny Prawa Kanonicznego z dnia 25 czerwca 2021 r. powołującej mnie na recenzenta rozprawy doktorskiej ks. mgra lic. Michała Turkowskiego pt. „Działalność ustawodawcza papieża Benedykta XVI”, przesyłam wymaganą przepisami prawa opinię dotyczącą rozprawy kandydata do stopnia naukowego doktora prawa kanonicznego.

Temat, problem badawczy

Kościół jest jedną z wielu społeczności, która wykształciła i posiada swój własny system norm i zasad. Wprowadza on wewnętrzny porządek, strzeże jedności wszystkich wiernych i ukierunkowuje w dążeniu do celu, jakim jest zbawienie człowieka (*salum animarum suprema lex*). System ten opiera się przede wszystkim na prawie naturalnym i na prawie objawionym, a także na prawie stanowionym przez kompetentną władzę kościelną, która nie może stanowić norm sprzecznych z prawem naturalnym i objawionym.

Szczególne role w stanowieniu prawa należy do Biskupów Rzymu, którzy będąc następcami św. Piotra posiadają – na zasadzie prymatu – najwyższą władzę ustawodawczą w

Kościele. Nic więc dziwnego, że każda zmiana na Stolicy Piotrowej budzi ogromne zainteresowanie, między innymi dlatego, że papieże poprzez działalność prawotwórczą mają realny wpływ na dyscyplinę Kościoła, odpowiadając w ten sposób na aktualne wyzwania duszpasterskie.

Obowiązujący system prawa kanonicznego, w którym wyjątkowe miejsce odgrywają dwa kodeksy z 1983 i 1990 r., został ukształtowany przede wszystkim za pontyfikatu Jana Pawła II. I choć Benedykt XVI nie dokonał tak gruntownej reformy prawa kanonicznego, jak jego poprzednik, to jego prawie 8-letni pontyfikat niewątpliwie znacząco odcisnął się na dyscyplinie kościelnej, uwzględniając dynamicznie zmieniającą się sytuację społeczno-obyczajową w świecie.

W literaturze polskojęzycznej niewiele jest opracowań, które podejmowałyby analizę działalności ustawodawczej Benedykta XVI. Stąd z wielką radością należy powitać dysertację ks. Michała Turkowskiego, która gruntownie i całościowo dokonuje analizy dorobku normatywnego Benedykta XVI, przeprowadzając jego kategoryzację i próbując udzielić odpowiedzi na pytanie o cel i motywację przeprowadzonych zmian ustawodawczych, które przyświecały temu wielkiemu Papieżowi.

Dokonany przez Autora wybór tematu rozprawy doktorskiej uznać należy zatem za trafny, aktualny i w pełni zasadny. Autor podjął się problematyki naukowo bardzo ciekawej, ukazującej proces ewolucji prawa kanonicznego w najnowszej historii Kościoła. Podjęty temat posiada więc walor oryginalności i ma znaczenie dla nauki prawa kanonicznego

Źródła i literatura

Swoje badania Doktorant oparł na bogatym i wystarczającym materiale źródłowym. Oprócz 34 pozycji, których autorem lub promulgatorem jest Benedykt XVI, Doktorant odniósł się do innych źródeł kościelnego prawa powszechnego, na które składają się między innymi kodeksy prawa kanonicznego z 1917 r., z 1983 r. i z 1990 r., dokumenty Soboru Watykańskiego II, akty normatywne dykasterii Kurii Rzymskiej i innych papieży, Katechizm Kościoła Katolickiego. Wystarczająca jest również przeprowadzona i wykorzystana kwerenda bibliograficzna, obejmująca opracowania i komentarze do analizowanych źródeł. Pozycje uwzględnione w bibliografii mają swoje odzwierciedlenie w treści pracy i przypisach.

W swoich badaniach Autor posłużył się przede wszystkim metodą analityczno-syntetyczną, a także metodą dogmatyczno-prawną oraz historyczną. Użyte metody uznać należy za słuszne i zasadne.

Struktura i treść pracy

Rozprawa doktorska ma postać maszynopisu zatytułowanego „Działalność ustawodawcza papieża Benedykta XVI”, liczy 295 stron i składa się ze strony tytułowej, wykazu skrótów, spisu treści, wstępu, sześciu rozdziałów, zakończenia, bibliografii oraz streszczenia w języku polskim i angielskim. Biorąc pod uwagę tytuł dysertacji oraz treść przyjętych rozdziałów, układ pracy jest logiczny, w zasadniczej części odpowiadający systematyce kodeksowej, którą zreformował Papież.

Wstęp jest co do istoty merytorycznie poprawny, gdyż zawiera prawie wszystkie konieczne przy tego rodzaju pracach elementy, które powinny tam się znaleźć. Doktorant nakreślił tło tematu, postawił problem badawczy, sformułował pytania szczegółowe, omówił wykorzystane źródła oraz zastosowane metody badań, a także zarysował strukturę pracy. Dyskusyjną kwestią jest to, czy we Wstępie nie powinien znaleźć się krótki biogram Benedykta XVI, który dla mniej zorientowanych odbiorców przybliżyłby sylwetkę i dokonania tego znakomitego legislatora.

Rozdział pierwszy pt. „Zmiany w prawie o hierarchicznym ustroju Kościoła”, odnosi się do pierwszego – według systematyki kodeksowej – obszaru, który zreformował Papież. Reguluje on hierarchiczny ustrój Kościoła, w którym Biskup Rzymu i jego kuria odgrywają zasadnicze znaczenie. Doktorant w tej części swojej pracy ukazał bardzo szczegółowo i wieloaspektowo ewolucję prawa wyborczego na urząd papieski. Przyczyniła się do niej dwukrotnie podjęta przez Benedykta XVI nowelizacja Konstytucji apostolskiej Jana Pawła II *Universi Dominici Gregis* o wakacie Stolicy Apostolskiej i wyborze Biskupa Rzymu. Autor bardzo trafnie ukazał też zasadność i konsekwencje praktyczne reorganizacji struktur i kompetencji niektórych dykasterii, w tym Trybunału Roty Rzymskiej, której Benedykt XVI powierzył rozpatrywanie spraw w zakresie dyspensy od małżeństwa ważnie zawartego i niedopełnionego oraz nieważności świąceń.

Rozdział drugi pt. „Modyfikacje prawne związane z sakramentem świąceń” i rozdział trzeci pt. „Wkład w reformę prawa małżeńskiego”, dotyczy kolejnego – według systematyki kodeksowej – obszaru reformowanego przez Benedykta XVI. Ta płaszczyzna analiz

przybliża – jak sugeruje już sam tytuł wymienionych rozdziałów – problematykę zmian wprowadzonych przez Benedykta XVI w zakresie szeroko pojmowanego prawa o sakramentach.

W rozdziale drugim Doktorant prezentując zakres i istotę modyfikacji normy wyrażonej w kan. 1008 i kan. 1009 KPK odnoszącej się do sakramentu święceń, klarownie przedstawił racje przyświecające Papieżowi dokonującego tej nowelizacji. Z dużym wyczuciem i trafnie Autor odwołał się m.in. do głębokiego wycucia teologicznego, które – jak wydaje się – stanowiło generalnie zasadniczy rys pontyfikatu Benedykta XVI. Na pełną aprobatę zasługuje wyrażona przez Doktoranta teza, iż Papież poprzez nową redakcję definicji sakramentu święceń, zmierzał do wyeliminowania nieporozumień jakie zrodziła prowadzona wśród teologów refleksja nad kapłaństwem powszechnym, wskazując bardzo wyraźnie miejsce diakonatu w hierarchii kościelnej jako realizację kapłaństwa służebnego, oraz uwypuklając różnice istniejące między episkopatem i prezbiteratem a diakonatem.

Podjmując się natomiast oceny zmodyfikowanych norm dotyczących nieważności święceń oraz możliwości wydalenia ze stanu duchownego na podstawie specjalnych uprawnień udzielonych Kongregacji ds. Duchowieństwa i Kongregacji Ewangelizacji Narodów, Doktorant trafnie zauważył, iż *ratio legis* podjętej reformy była troska Benedykta XVI o dobro nie tylko samych duchownych, ale również całej wspólnoty Kościoła.

Z kolei analizując w rozdziale trzecim działalność Benedykta XVI w obszarze prawa małżeńskiego, Doktorant słusznie zauważył, iż zasadnicza reforma tej materii sprowadziła się przede wszystkim do wydania Motu proprio *Omnium in mentem*. Na jego mocy zostało wykreślone z norm kodeksowych regulujących przeszkodę różnej religii (kan. 1086 KPK), kanoniczną formę zawarcia małżeństwa (kan. 1117 KPK) i zawieranie małżeństw mieszanych (kan. 1124 KPK) sformułowanie o formalnym wystąpieniu z Kościoła. Doktorant stwierdził, iż ta drobna redakcja przepisów, poprzedzona uważnym wsłuchaniem się Papieża w aktualne potrzeby duszpasterskie, była spełnieniem długo oczekiwanych postulatów doktryny, zgodnie z którą ustawom kościelnym zawsze i bez żadnego wyjątku powinni podlegać ochrzczeni w Kościele katolickim lub do niego przyjęci. W ten sposób – jak celnie zauważył Doktorant – pełną skuteczność odzyskał kan. 11 KPK, wyrażający podstawową zasadę obowiązywania ustaw czysto kościelnych.

Rozdział czwarty pt. „Zmiany w obszarze prawa karnego i procesowego”, to analiza – trzymając się systematyki kodeksowej – kolejnego obszaru, którego reformę zapoczątkowaną przez Jana Pawła II w 2001 r. normami *Sacramentorum sanctitatis tutela*

kontynuował jego następcą. Benedykt XVI wydał między innymi *Normae de delictis reservatis* oraz udzielił specjalnych kompetencji poszczególnym dykasteriom w związku ze ściganiem najcięższych przestępstw, dotyczących w szczególności nadużyć przy celebrowaniu niektórych sakramentów, a także wykorzystywania przez duchownych nieletnich oraz osób trwale niezdolnych posługiwaniem się rozumem. Doktorant słusznie zauważył, że Papież swoimi działaniami legislacyjnymi dał wyraz pilnej potrzebie wprowadzenia takich rozwiązań prawnych, które wpłyną zarówno na poprawę skuteczności działań dykasterii Kurii Rzymskiej, jak i przyczynią się do pełniejszej ochrony świętości sakramentów oraz osób pokrzywdzonych przestępstwem w Kościele.

Rozdział piąty pt. „Reformy w przestrzeni prawno-liturgicznej” dotyczy reformy sfery, która była ogromną fascynacją Benedykta XVI – tj. liturgii. Jak trafnie ujął to Doktorant, ideą przewodnią, którą kierował się Benedykt XVI dokonując reformy liturgicznej, były jego słowa: „W historii liturgii jest wzrost i postęp, nie ma za to żadnych zerwań. To, co poprzednie pokolenia uważały za święte, świętym pozostaje i wielkim także dla nas, przez co nie może być nagle zabronione czy wręcz uważane za szkodliwe”. Papież – zdaniem Doktoranta – wydając *Summorum Pontificium* dopuszczające do współistnienia stosowanie dawnej formy rytu rzymskiego przy sprawowaniu Eucharystii (tak zwana msza trydencka) oraz reformując obrzędy pozostałych sakramentów i ksiąg liturgicznych, chciał chronić to, co wypracował Sobór Watykański II, ale i na nowo, w nowym blasku pokazać bogactwo liturgii dawnych wieków. Na podstawie analizy przeprowadzonej reformy Doktorant bardzo trafnie zdiagnozował przyczynę obecnego kryzysu Kościoła, który – w rozumieniu Benedykta XVI – zasadza się głównie na dezintegracji liturgii. Jeśli bowiem wspólnota tworzy liturgię w taki sposób, że nie zwraca jej uczestników na Boga ukazując, że on zwraca się do nich, że ich słucha, lecz celebrytuje siebie, wówczas – konkluduje Doktorant – różne wizje i wszelkiego rodzaju niesnaski niszczą Kościół.

Rozdział szósty pt. „Jedność eklezjalna i ekumenizm” zamykający analizę ustawodawstwa Benedykta XVI, to refleksja nad jego działalnością zmierzającą do przywrócenia jedności wszystkich chrześcijan. Tę działalność Papieża Doktorant uwypuklił szczególnie wobec środowiska związanego z lefebrystami, czyli Bractwem Kapłańskim św. Piusa X oraz społecznością anglikanów, chcących przystąpić do pełnej wspólnoty z Kościołem katolickim, tworząc dla nich nowe struktury kościelne w formie ordynariatów personalnych (*Angelicorum coetibus*).

Ostatnią częścią strukturalną dysertacji jest Zakończenie, w którym Doktorant zebrał wyrażone wcześniej wnioski, które były przedmiotem jego analiz. W swojej konkluzji Doktorant stwierdził między innymi, iż wiele spośród wprowadzonych przez Benedykta XVI modyfikacji miało wymiar raczej zachowawczy niż rewolucyjny. Były to zmiany potrzebne, słuszne pod względem organizacyjnym, duszpasterskim, formalnym i wynikały z lat doświadczenia, które z kolei sugerowało dokonanie pewnych przesunięć, uszczegółowień oraz domówień. W opinii Doktoranta decyzje Benedykta XVI jakkolwiek nie były spektakularne, to jednak nie można im zarzucić, że zostały podjęte w wyniku subiektywnego postrzegania przez Papieża otaczającej go rzeczywistości, czy pod wpływem impulsu. Każda z jego decyzji miała swój fundament i była dokładnie umotywowana, a Papież nie kierował się jakimś swoim przeświadczeniem, ale znajdował oparcie w głosach biskupów, w doktrynie i w stosowanej praktyce. Zmieniał to, co rzeczywiście konieczne, ale nie dokonywał rewolucji.

Wniosek końcowy

Przedstawiona do oceny w przewodzie doktorskim praca ks. mgra lic. Michała Turkowskiego pt. „Działalność ustawodawcza papieża Benedykta XVI” stanowi twórczy i interesujący przyczynek do badań nad dorobkiem normatywnym wymienionego Biskupa Rzymu. Dokonując analiz określonych tytułem dysertacji Autor wykazał się umiejętnością postawienia oryginalnego problemu naukowego, dostosowania do jego rozwiązania logicznej konstrukcji, a także konsekwencją badawczą.

Na szczególne podkreślenie zasługuje to, że o ile poszczególne aspekty ustawodawczej działalności papieża Benedykta XVI były przedmiotem zainteresowania przedstawicieli nauki i owocowały znakomitymi publikacjami, o tyle jak dotąd nie powstało żadne opracowanie, które ten wymiar działalności Papieża ujmowałoby w sposób kompleksowy. Przedłożona rozprawa doktorska jest pierwszą próbą całościowego spojrzenia na (niemały) dorobek legislatorski Benedykta XVI. Próba – co wyraźnie stwierdzić trzeba – ze wszech miar udaną. Doktorant posługując się z dużą wprawą przywoływanymi aktami normatywnymi, dał dowód zarówno bardzo dobrej znajomości materii, której akty te dotyczą, jak i stosownej literatury przedmiotu. Co istotne przy tym, Autor w swojej pracy nie poprzestał jedynie na odtwórczym zrelacjonowaniu wprowadzanych przez Benedykta XVI norm prawnych, ale potrafił je też umiejętnie umiejscowić w szerszym kontekście

sytuacji Kościoła, a także dokonał ich kategoryzacji. Całościowe i pogłębione spojrzenie na działalność ustawodawczą wymienionego Papieża, przy jednoczesnym strukturalnym wyodrębnieniu jej obszarów, stanowi swoistą i solidną podwalinę dla dalszych naukowych badań.

Istotnym walorem przeprowadzonych analiz Doktoranta jest także to, że w oparciu o zgromadzony materiał badawczy nie uchylił się on od konkluzji, a sformułowane przez niego wnioski są interesujące, rzetelnie umotywowane i dojrzałe. Są one też – podobnie jak i cała rozprawa – zredagowane w sposób jasny i bardzo komunikatywny. Przedstawioną w dysertacji diagnozę dotyczącą przyczyn wprowadzenia przez Benedykta XVI reform w kwestiach liturgicznych i ekumenicznych oraz skutków dezintegracji liturgii, uważam za szczególnie godną odnotowania. W tym kontekście nie sposób też nie podkreślić, że sięgając po problematykę zmian wprowadzonych przez Benedykta XVI w szeroko pojętym funkcjonowaniu współczesnego Kościoła, Autor podjął się tematu o doniosłym znaczeniu społecznym.

Rozprawę bardzo dobrze się czyta, co w powiązaniu z bogatą literaturą przywołaną w tekście i bardzo dobrym warsztatem naukowym Autora oraz jego interesującymi wnioskami, czyni zasadnym rekomendowanie tej pracy do wydania jej drukiem.

Pewien niedosyt budzić może jedynie brak bliższej prezentacji samej osoby Benedykta XVI oraz – choćby skrótowego – przedstawienia innych aspektów działalności tego Pasterza Kościoła. Wprawdzie problem badawczy niniejszej dysertacji dotyczył *stricto* działalności ustawodawczej, co wynika wprost z ram zakreślonych tytułem, jednak wkład Benedykta XVI w życie Kościoła niewątpliwie nie ograniczał się tylko do sfery prawa, czemu warto byłoby dać wyraz.

Niezależnie jednak od uwagi powyższej stwierdzić należy, że ks. mgr lic. Michał Turkowski sięgając po temat zakreślony tytułem przedłożonej rozprawy doktorskiej podjął się analizy problematyki naukowo ciekawej i – we wskazanym kontekście – nowatorskiej. Podjęty temat posiada walor oryginalności, ma znaczenie dla szeroko pojętej nauki prawa kanonicznego i tym samym odpowiada wymogom pracy doktorskiej. Struktura pracy jest w zasadniczej mierze poprawna i uzasadniona, warsztat językowy staranny, a prowadzony wywód logiczny, odpowiadający tematyce wskazanej w tytule i konsekwentnie zmierzający do osiągnięcia wyznaczonego we wstępie celu badawczego. Autor zrealizował swoje zamierzenia badawcze i dał dowód, że umie myśleć i pracować naukowo poprawnie.

Biorąc więc pod uwagę, iż przedstawiona do recenzji dysertacja spełnia wszystkie wymogi stawiane rozprawie doktorskiej w świetle Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. 2003, nr 65, poz. 595, późn. zm.) w związku z art. 179 ust. 2 i ust. 3 Ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym (Dz. U. 2018 poz. 1669) i § 24 ust. 2 Statutu KUL, **stawiam pozytywny wniosek** do Rady Dyscypliny Prawa Kanonicznego na Wydziale Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie o dopuszczenie ks. mgra lic. Michała Turkowskiego do dalszego etapu przewodu doktorskiego.

Olsztyn, dnia 16 września 2021 r.

ks. prof. dr hab. Lucjan Świto